

Halhatatlanság.

Alapige: II. Tim. 1. r. 10. v. A Jézus Krisztus a halált eltörölte; az életet és a halhatatlanságot világosságra hozta.

Az ember kiválóan a külső érzékek uralma alatt áll. Gyakran az észnek legtisztább gondolatait, a léleknek legigazabb következtetéseit is kész megtagadni, ha azokat érzékei által is nem igazolhatja. Még most is sokkal erősebbek a testiség kötelékei, a melyek a földhöz lánczolnak, mint hogy fölemelkedhetnénk az eszmények örök szép hazájába, hol „tisztább a patak s zengőbbek a dalok“. Még nem nőttünk ki a gyermekség azon korából, a melyben a kézzel fogható tárgyak irányítják lépteinket.

A vallás maga a fejlődés hosszú folyamatában kiváló képviselői által végre szellemesítve lett; de a tömeg a vallási igazságokat mégis a külső érzékek serpenyőjében mérlegeli. Sokszor megújult s megújul még ma is az az egyszerű történet, mely szerint Izrael népe a sinai hegy tövében, nem bizván többé a láthatatlan Jahvehban, aranyból borjut öntetett, melyet látható és fogható Isten gyanánt imádjon. Hányszor keresett még a kereszténység kebelében is az ember valamely látható istenképet imádása tárgyául, Jézus eme szavai ellenére is: „Az Isten lélek s ezért őt lélekben kell imádni“.

A ker. vallás állításai között a halhatatlanság az, a mely a külső érzékek által legkevésbbé igazolható, sőt látszólag azoknak ellenemond. Nem esuda hát, ha Tamás, midőn a többi tanítványok örömmel mondták, hogy látták az Urat, így szóltott: „Hanemha látandom az ő kezén a szegek helyét s oldalán a sebet, különben soha el nem hiszem“. Nem esuda, ha utána legiőként állottak elő a kételkedők, a kik nem láthatván a Mester kezén a szegek helyét, inkább lemondottak a láthatatlanul hívők boldogságáról. E tekintetben legnagyobbat vétettek maguk a ker. tanítók, a kik a test feltámadá-

sának hirdetése által a halhatatlanság hitét érzéki alapra fektették s a végén az érzékekkel nem tudták megvédelmezni. Sőt azokkal ellenkezőleg azt tapasztalta a világ, hogy a sirból egyetlen test sem kel ki, egy sem tér vissza; hanem ott a bomlás és enyészet martaléka lesz. Így történt aztán, hogy mennél hangosabban hirdette az egyház: „Feltámadott az Úr bizonynyal“, annál elszántabban zugta vissza a tömeg: „A míg nem látunk, addig nem hiszünk“. A végén is a kereszténység józanabb része elhagyta az érzéki alapot, a melyet megvédeni úgy sem tudott s a melyhez a hagyományon kívül semmi érdek sem fűzte s a test feltámadása helyett — a melyről úgy is írva van, hogy „a test és a vér nem veheti az Isten országának örökségét“ — a lélek halhatatlanságát kezdte hirdetni. Ezzel visszatért a kereszténység az eredeti kútforráshoz s megtalálta az egyik igazi sarkételét. Erre vonatkozólag mondotta Jézus: „Én vagyok a feltámadás és az élet, a ki én bennem hiszen, ha meghal is él“. Ezt hirdeti a nagy apostol: A „Jézus Krisztus a halált eltörölte; az életet és a halhatatlanságot világosságra hozta“. Mégis — talán azért, mert az ember megszokta e tannal szemben a kételkedést, vagy inkább azért, mert a külső érzékek uralma alatt áll — ma is ezren meg ezereu vannak, a kik a kereszténység ilyen irányu tanítására is kételkedve rázzák fejüket.

Távol legyen, hogy én a kételkedést kárhoztassam. Hisz éppen a kételkedésnek s az ennek alapján megindult vizsgálódásnak köszönhet legtöbbet a kereszténység, a mely maga nem egyéb, mint a farizeusi tanok igazságában való kételkedés gyermeke. A kételkedés rázta le a kereszténység lelkéről a tekintély és hagyomány nehéz bilincseit. A kételkedés nyomában fakadt mindig az igazi vallásos meggyőződés. Álljon bár előtted száz meg száz zsinatnak a határozata; pccsételjen meg valamely tant ugyanannyi esalhatatlannak hirdetett ember állítása; beszéljenek hozzád bár az angyalok nyelvéen; vagy fenyegeessen a bakó pallósa: kételkedni mégis jogod van. De a milyen elvitázhatatlan joga az embernek a kételkedés, éppen olyan elengedhetetlen kötelessége az igazság kutatása mindaddig, míg lelkének összhangját helyreállíthatja.

Jöjjetek hát vizsgálódjunk a lélek halhatatlansága körül. Kereszük meg a természet, a saját lényünk, eszünk, szivünk és lelkünk örök törvényeiben azokat a bizonyítékokat, a melyek ezt a bibliai hitet megerősíthetik bennünk.

I.

Vizsgálódjunk a *természeti* világban.

Az isteni kijelentés állandó, folytonos és mindeütt ugyanaz. Ninesen bizonyos korhoz, vagy az emberiség bizonyos osztályához kötve. A természeti kijelentés könyve is nyitva volt s van minden idő és kor gyermeke előtt. Csak az a különbség, hogy egyik szem többet lát, mint a másik. A felületes vizsgáló látva azt a folytonos változást, a mely a mindenségben egy perezig sem szünetel, leolvassa azt a tanuságot, hogy itt minden az enyészet hatalma alatt áll. Valóban ez az első benyomás, melyet külső érzékeink által kapunk. Mert mit látunk magunk körül? Azt hogy ott semmiben sincsen állandóság. Az év szakai egyik a másiknak ellenségei. A tavasz virágait a nyár heve perzseli el, míg a nyár szépségét az ős szele hervasztja le, hogy mint egy nagy sirba nyugalomra térjen a természet a tél szemfedője alatt. Sőt maga az ember, a változásoknak ez öntudatos szemlélője sinesen kivéve a folytonos változás alól. A legnagyobb változás az, a mikor pályánknak végét szakítja a sir, a hol megszünik az élet, a szeretet kötelékei szétszakadnak. Nines érzés, mozgás. Vége az egész látható életnek. Nines semmi, a mi a mulandóság e vas törvénye alól kivessen. Hová lettek a hajdankor legszentebb emberei? Istennek dicső prófétái? Hová a hatalom fejedelmei? a népek rettegett uralkodói? A tudományok, a költészet és művészet derék bajnokai, azok a nagyok, a kiknek neve világol a mult sötétében, háová oh háová lettek?! A mint maguk az emberek, úgy azoknak minden alkotása oda lesz. Hol vannak a hajdani Egyiptom remek művei? Róma művészeti alkotásai? és Babylon erős falai? Az enyészet ül diadalmi tort mindenik fölött; mert a nap alatt minden a mulandóság hatalma alatt áll!

Ezek a kérdések azt mutatják, hogy az érzékek, a melyeknek befolyása alatt áll nagyon sok ember, mennyire megesalhatnak minket. Változás alatt áll minden — ez igaz. De a változás még nem jelent megsemmisülést, sőt igen sokszor jobbulást, fejlődést, tökélyesbülést. A paradicsom elvesztése óta bizonyára igen sokat változott világ és ember egyaránt; de azért egyik sem semmisült meg, sőt egy dicső magaslatra emelkedett. Az, a mi megsemmisülni látszik, mindenben csak a külső alak, a boríték, szóval a látszat. De az igazi élet soha meg nem semmisülhet. A holdat eddig egy kihült égi testnek tartották, a melyről a hajdani pezsgő élet teljesen kihalt

s most a legújabb tudomány hebizonyítja, hogy megvan ott az élet csirája, a mely kedvező körülmények között kisarjazzék. Hát nem egy nagy temető ez a föld is télen, a melynek gyomrában a létnek millió meg millió alakja porladozik? De azért a tavaszi nap első sugárira ismét megindul az élet, kihajt a létel; mert az élet mindig erősebb a halálnál.

Hát esupán az embernek volna örökös lakhelye a sir? Csupán az ő létele érne véget a sirnál? Csupán ő ne tudna diadalmat venni a halálon? Nem! Az ember elmulása is éppen olyan látszólagos, mint minden egyéb valóságé a természetben. Oda lesz a külső létalak, a borítók, az, a mit festő megfesthet, a szobrász kifáraghat; de azt, a mi az emberi alakot emberré tette, a mi abban az emberi alakban tiszteletre és szeretetre méltó volt: az életet, a lelket soha sem kísérjük ki a temetőbe, az nem lehet a sirok áldozata. Avagy megsemmisülhet-e az a lélek, mely az evangéliumot megteremtette? Elenyészhetik-e egy Pál apostol, Shakespeare, Göthe, Madách, Michael Angelo, Rafael vagy Munkácsi szelleme? Mulék el bár a külső forma, semmisüljenek meg a szellem remek alkotásai; de maga az isteni szikra örökre megmarad itt vagy egy más földtekén. Csak a viszontlátásra búesuzunk halottainktól. Ki tudja, hol rendezte be a mennyei Atya azokat a hajlékokat, a melyekben ismét meglátjuk egymást. Ki kísérheti röptében a börtönéből megszabadult lelket? Várakoztatok hát ti előttünk elszállott kedves lelkek. Tudjuk, hogy nem ti jöttök hozzánk, hanem nekünk kell hozzátok mennünk. Készítsetek addig helyet a mi számunkra is.

II.

Most menjünk az *erkölcsi* világba vizsgálódásunkkal, hogy keressünk ott is bizonyítékot a lélek halhatatlansága mellett.

Vannak az embernek bizonyos veleszületett erkölcsi érzületei, a melyek sem nemzethez, sem valláshoz, sem égaljhoz, sem műveltséghez ninesenek kötve, a melyek ott vannak zsidónak, görögnek és pogánynak lelkében. Ezek az úgynevezett iratlan törvények. Vannak ezek mellett bizonyos vágyaink és reményeink, a melyek önkényt teremnek lelkünkben, mint a virágok a földben.

Erkölcsi érzületeink közül ilyen például az, hogy az igazak nem vesznek el, hogy az erény és ártatlanság megtalálja méltó

jutalmát. Ilyen vágyunk s reményünk az, hogy a boldogság ígért földét valamikor megtaláljuk. Ezek az erkölcsi érzületeink, ezek a reményeink annyira lényünkhöz vannak forrva, hogy ha minden igazat elveszni látunk, ha a boldogságnak még hite is elveszne a földről: a mi reményeink akkor is megmaradnának. Isten keze védelmezi azokat lelkünkben.

De hát vajjon ez a földi élet megfelel-e mindenben a mi érzületeinknek? betölti-e legszentebb vágyainkat s reményeinket? Nem habozom kimondani, hogy nem! Nem azért mintha ez életben semmi örömet s boldogságot nem látnék s azt egy sötét síralom völgynek vagy a nyomor kietlen pusztájának tekinteném; mert igenis sok szépség, sok öröm és boldogság van ezen a földön; de mégis nincs meg mindaz, a mit kívánunk s a mi ígérve van, a mi minket lelkesít gyakran még a földi lét utolsó óráiban is. Mert mit tapasztalunk? Azt, hogy az erény sokszor töviskoronát hordoz s a bűn rózsás utakon jár; hogy az ártatlan nyomorog s a gonosz boldogul; hogy a kegyetlen Herodes mulat, míg keresztelő János a tömlőczben siylődik; hogy Pilátus ítél s a Jézus keresztfára feszítetik. Mit szóljunk még örömeinkről? Avagy hol terem itt rózsá tövis nélkül? Ki izelt örömet üröm nélkül? Ki érzett boldogságot zavartalanúl? Sőt akárhányan nem hagyják-e itt a földet a nélkül, hogy az örömvirágaiból szedtek volna, hogy a boldogságot megizelték volna, a kiknek élete a bölesőtől a koporsóig a fájdalmak és szenvedések lénczolata? És hányan halnak meg úgy, hogy valamely reményt vagy kívánságot ne vigyenek magukkal a sirba?

Miért adta Isten erkölcsi érzületeinket s miért ébreszti föl reményeinket, ha azoknak az élet nem felel meg; ezek pedig kielégítést sehol sem találnak? Miért küzdjön az igaz, miért legyen hí az ártatlan, ha csupán a világ által adott töviskorona minden jutalma? Ha a konkoly és tiszta buza között ninesen semmi különbség, akkor mi értelme van az erénynek? Miért van bennünk a tiszta boldogság vágya, ha azt soha meg nem találhatjuk?! De ne folytassuk tovább ezeket a kérdéseket. Isten sokkal jobb, sokkal igazságosabb, minthogy nekünk ezekre valahol kielégítő feleletet ne adna. S ha az életben nem is találjuk meg, ne féljünk azoktól, „a kik csak a testet ölhetik meg“ mert e sárház szétomlása után is megmarad a lélek, hogy oda menjen, a hol a tiszta buza különválasztatik a konkolytól, a hol bizonyára megtalálja azt a tiszta boldogságot, a melytől ez élet durva kezekkel megfosztotta.

III.

Végül térjünk át a *szellemi* ország mezejére, hogy itt is bizonyítékot találjunk a lélek halhatatlansága mellett.

Minden teremtett valóságnak van egy végezelja, mire teremtve van, a mit a tökéletesség szóval fejezhetünk ki. Isten bölcs háztartásában a legalsó teremtményektől fel a legfelsőbbekig mindennek megvan a maga helye, a maga munkája, rendeltetése; mindennek ki van tűzve a maga végső ezélja, a melyen túl nem mehet; de a melyet rendes körülmények között el kell érnie. A fejlődés nagy törvénye is a tökéletességet tételezi fel a végső ponton. A természeti világban ugy is találjuk, hogy minden eléri azt a legfelső mértéket, a melyet az emberi értelem elébe szabhat. A virág, ha illatozik s szépséggel tölti be a kertnek azt a szögletét, a melyben a gondos kertész ápolta: elérte a tökéletességnek azt a mértékét, a mely előtte állott. A fa, ha bizonyos nagyságot elért s bizonyos számú éveken keresztül a maga gyümölcseit megtermette, lélele ezéljait betöltötte. Sőt maga az emberi test is egy idő múlva eléri azt a nagyságot, a melyen túl nem mehet; de a mely teljesen elegendő az ő kivánt tökéletességéhez.

Hát vajon a lélekkel hogy állunk? Mi az ő végezelja? Jézus így fejezte ki: „Legyetek tökéletesek mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.“ Bennünk is él a vágy, hogy ilyenek legyünk. Ez az, a mi sarkal, ösztönöz fölebb-fölebb, a mi nem enged nyugtot, sőt gyakran még a halál órájában is égeti lelkünket, hogy „mi és a mi Atyánk egyek legyünk.“ Vajjon meghatározhatjuk-e a tökéletességnek azt a mértékét, a melyet egy lélek elérhet s a mely a Jézus szerint az Isten tökéletességével azonos. Elérheti-e a lélek ezt a legfőbb ezélt e földi létben? Elmondhatjuk-e ezt nemünk legtökéletesebbjeiről is?! Bizony végtelennek látszik az a mező, melyet a léleknek be kell járnia, a melynek közülünk még a legjobbak is csak egy kis szögletét művelhetik meg s földi szemüvegen nézve millió meg millió esztendő alatt sem hódíthatnók meg a tudás egész birodalmát. Hiszen mennél többet bejár belőle a lélek, annál inkább látja, hogy még több van járatlan; mennél többet tud, annál inkább átlátja fogyatékoságát; mennél többet kostol a tudás fájáról, annál többet kíván. Ezért van, hogy e földön mindig a legtökéletesebb lelkek vallották Pál apostollal: „Nem hogy immár a ezélt elértem volna, azaz tökéletes volnék: hanem igyekszem, hogy azt elérjem.“

Megengedhetné-e vajjon a jóságos Isten, hogy akkor, a mikor minden egyéb teremtménye elérheti létele czélját, az emberi lélek, mely az ő lényének egy szikrája, azt soha meg se közelíthesse? Föltehetjük-e az ő igazságosságáról, hogy a midőn minden teremtményének időt enged, hogy létele czélját elérhesse, akkor az emberi lelket fél uton megállítsa s örökre megsemitse? Távozzatok tőlünk ti sötét gondolatok, melyek a mi legszebb kilátásainktól s legédesebb reményeinktől fosztanak meg. Nekünk jól esik hinni és remélni egy örök tavaszt, a melyben lelkünk mentő a test gyarlóságaitól szabadon röpkedhet ideáljai után. A hitetlenek serege sem tart vissza hitünktől; mert sokan vannak, a kik kételkednek a föld forgásában; de azért „mégis mozog a föld.“ Minket boldogít a halhatatlanság hite s ezt semmiért föl nem áldozzuk. Hadd muljék el hát e földi lét; hadd oszolja föl az, a mi földből való; mert a lélek azután az eszmények hóába száll, hol a tudás végtelen mezője kitérül előtte.

Ime tehát ker. hívek! a természeti, az erkölesi és a szellemi világ s az embernek ezekben érvényesülő tehetségei egyaránt fényes bizonyítékot szolgáltatnak a lélek halhatatlansága mellett. Ez a hit mint vágy s titkon lappangó sejtelen kezdetű fogva minden nép lelkében élt. A Jézus pedig tanítása és feltámadása által e titkos sejtelmet világosságra hozta. Oh „legyen áldott Isten, a ki adott nekünk diadalmat általa.“ A halhatatlanság hite nem dogma, hanem életelv, a mely az igazság harezában erőt ad s még a halálban is megvigasztal. Húsvéti örvendezéssel mondjuk hát: „A Jézus Krisztus a halált eltörölte, az életet és a halhatatlanságot világosságra hozta,“ hogy ez a hit tegye hasznossá s Isten előtt kedvessé földi létünket s segítjen örök hazánkba jutni. Amen.

VÁRI ALBERT.

A katholicismus és protestantismus a népnevelés szempontjából.

Hazánk ezeréves múltja, sok veszély közt fennmaradása, haladása, virágzása sok küzdelem műve. E küzdelemben részt vett a katholicismus, bővebben a protestantismus. Előbb az egyedül, később a kettő együtt. Hazánk nevelés ügye kezükben volt. Ebből mintegy természetszerűleg következik nemzeti multunkra, nemzeti életünkre való nagymérvű befolyásuk. Tekintsük át hát rövid vonásokban nevelésügyöket, főképpen a népnevelés szempontjából.

Legnagyobb népnevelő Jézus volt. Tanítási rendszerén épült fel a keresztény egyház. Föllépéséig a nevelés elszigetelt volt, ő általánossá tette, mindenkire kiterjesztette. Nevelési rendszere mellett a keresztény egyház kebelében haladt, fejlődött, művelődött, tökéletesedett is az emberiség, világra szóló dolgokat végzett. E rendszer azonban a papság kezében átalakult, nem a felvilágosításra, az ész, az értelem kifejlesztésére, a lelkiismeret felébresztésére, hanem éppen ezek elfojtására használtatott. Meg is volt a káros hatása, az emberiség fanatikus, elfogult, vak tömeg lett. Osztályokra szakadt, egymás közé óriási sziklafalként társadalmi válaszfalakat emelt. Ez osztályokban rekeszenként voltak az emberek, sötétség hályoga szemükön. Egymást megvetik, gyűlölik. Karhatalom, ököljog uralkodik. Ember embertársában ellenségét látja. A hűbérúr hűbéresét vakeszköznek, tárgynak tekinti, kit ide meg amoda dobhat. Ilyen állapotban a sötétség, butaság békójába vetett nép állati jelleget öltött magára. Aludt benne önérzete, emberi méltóságának tudata, elméje. Ilyen körülmények közt ha egy vagy más vállalatba bele is vitték, azokban is nem emberi méltóságáról, hanem állatiaságáról tanuskodó dolgokat követett el, kapzsi, önző, szivtelen, durva, kegyetlen volt. Beszéljen a történelem, a sötét középkor. Pusztulás, veszendőség útja volt ez. Akáresak mintha a vészterhes felhők képe állna előttünk, mely iszonyú szél-vihar képében, mindent elseprő záporokban ki-kitör, megsemmisítéssel fenyeget min-